

ELWIRA KACZYŃSKA
KRZYSZTOF TOMASZ WITCZAK

NAZWY CHLEWU W JĘZYKU STAROGRECKIM

Abstrakt. W artykule omówiono 7 greckich nazw oznaczających chlew, zarejestrowanych w dobie starożytnej (συφεός, σοβαύβαλος, χοιροκομείον, χοιροτροφείον, ὑοφορβεῖον, ὕων, καπρών). Leksemy te poddano analizie strukturalno-etymologicznej ze szczególnym uwzględnieniem homeryzmu συφεός. Przeprowadzone badanie wykazało, że najdawniejsze apelatywy, będące z reguły formacjami złożonymi, opisują chlew jako pomieszczenie, w którym świnie są tuczone. Poczynając od epoki hellenistycznej na znaczeniu zyskały innowacyjne nazwy chlewu, derywowane za pomocą przyrostka -ών (np. καπρών, ὕων, następnie συών, χοιρεών) od terminów oznaczających udomowioną świnie (κάπρος, ὕς, σὺς, χοῖρος). W jednym przypadku zaobserwowano przekształcenie się dawnego rzeczownika zbiorowego (*collectivum*) w nazwę miejsca (gr. συβόσιον || συβώσιον ‘trzoda świń’ > ‘chlew’).

Słowa kluczowe: agrykultura; hodowla zwierząt; etymologia; leksyka grecka; słowotwórstwo

TERMS FOR PIGSTY IN ANCIENT GREEK

Abstract. The article discusses seven Greek terms for ‘pigsty’ recorded in ancient times (συφεός, σοβαύβαλος, χοιροκομείον, χοιροτροφείον, ὑοφορβεῖον, ὕων, καπρών). These lexemes were subjected to a morphological and etymological analysis with particular emphasis on the Homericism συφεός. Our research demonstrated that the oldest appellatives, which are usually complex formations, describe the pigsty as a place where pigs are fattened. Starting from the Hellenistic epoch, innovative terms for ‘pigsty’, derived from terms denoting the domesticated pig (κάπρος, σὺς, ὕς, χοῖρος) by means of the suffix -ών (e.g. καπρών, ὕων, afterwards συών, χοιρεών) gained

Dr hab. ELWIRA KACZYŃSKA, prof. UŁ – Katedra Filologii Klasycznej, Wydział Filologiczny Uniwersytetu Łódzkiego; adres do korespondencji: Katedra Filologii Klasycznej, Wydział Filologiczny, Uniwersytet Łódzki, ul. Pomorska 171/173, 90-236 Łódź; e-mail: elwira.kaczynska@uni.lodz.pl; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4545-1927>.

Prof. dr hab. KRZYSZTOF TOMASZ WITCZAK – Katedra Filologii Klasycznej, Wydział Filologiczny Uniwersytetu Łódzkiego; adres do korespondencji: Katedra Filologii Klasycznej, Wydział Filologiczny, Uniwersytet Łódzki, ul. Pomorska 171/173, 90-236 Łódź; e-mail: krzysztof.witczak@uni.lodz.pl; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8895-974X>.

Artykuły w czasopiśmie dostępne są na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa – Użycie niekomercyjne – Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe (CC BY-NC-ND 4.0)

importance. The transformation of a collective noun into a *nomen loci* was observed in one case (Gk. *συβόσιον* || *συβώσιον* ‘herd of pigs’ > ‘pigsty’).

Keywords: agriculture; animal breeding; etymology; Greek vocabulary; word-formation

WPROWADZENIE

Świnia domowa (*Sus domesticus* Erxleben), najprawdopodobniej wywodząca się z europejskiego gatunku dzikiej świni (*Sus scrofa* L.), była w starożytnej Grecji jednym z najważniejszych zwierząt hodowlanych¹. Ponieważ świnia jest zwierzęciem wszystkożernym, zjadającym zarówno pokarmy roślinne, jak i zwierzęce, jej hodowla nigdy nie narażała większych problemów. W odróżnieniu od innych zwierząt hodowlanych świnia bardzo szybko dojrzewa płciowo i równie szybko przybiera na wadze. Starożytni Grecy w dużych ilościach spożywali wieprzowinę i świńskie podroby. Skórę i szczecinę świni wykorzystywali do produkcji odzieży, obuwia, uzbrojenia, bukłaków, rzemieni itp. Często były w greckich obrzędach religijnych ofiary z prosiąt lub dojrzałych świń. Najwcześniejsze świadectwa tekstowe, dokumentujące hodowlę świni na terenie Grecji, pochodzą z XIV wieku przed Chr.²

Ogromna skala przemysłu hodowlanego świń wpłynęła na rozwój starogreckiej leksyki związanej z trzodą chlewną. W obrębie apelatywów obserwujemy nie tylko szeroki wachlarz nazewnictwa zootechnicznego określającego (ze względu na płeć, wiek, rozplodowość) poszczególne osobniki świni domowej, lecz także bogatą terminologię odnoszącą się do zabudowań lub urządzeń gospodarczych wykorzystywanych w jej hodowli. Wyrazy *συφεός*, *συσβαύβαλος*, *ὄοφορβεῖον*, *ὄον*, *χοιροτροφεῖον*, *χοιροκομεῖον*, *καπρών*, oznaczające ‘chlew, chlewnię, świniaarnię’, czyli pomieszczenie służące do przetrzymywania, chowu oraz tuczu trzody chlewnej, tworzą w języku greckim relevantną grupę semantyczną. Wymienione terminy (derywaty i złożenia) w przeważającej mierze posiadają jasną strukturę formalną i niepodważalną etymologię. Wątpliwości interpretacyjne budzi jedynie leksem *συφεός*, poświadczony po raz pierwszy w *Odysei* Homera.

W niniejszej pracy zamierzamy, po pierwsze, przeprowadzić analizę słowotwórczo-semantyczną greckich jednostek leksykalnych oznaczających

¹ Kenneth F. Kitchell, *Animals in the Ancient World from A to Z* (London: Routledge, 2014), 150-151.

² Hedvig Landenius Enegren, „Animals and Men at Knossos – the Linear B Evidence”, w: *Pecus. Man and Animal in Antiquity. Proceedings of the Conference at the Swedish Institute in Rome, September 9–12, 2002*, red. Barbro Santillo Frizell (Rome: The Swedish Institute in Rome, 2004), 13-14.

‘chlew’, po drugie, ustalić tendencje nazwotwórcze w obszarze dyskutowanego pola znaczeniowego, po trzecie, przedstawić nową koncepcję etymologiczną homeryckiego wyrazu συφεός. W badaniach będziemy posługiwać się głównie metodą filologiczną i historyczno-porównawczą.

1. WYRAZY MOTYWUJĄCE GRECKIE NAZWY CHLEWU

Jak łatwo zauważyć, wszystkie wyekscerpowane z piśmiennictwa greckiego przykłady nazw chlewu odwołują się do trzech powszechnie używanych w starożytności określeń świni: ὕς (fonetyczny wariant σῦς), χοῖρος oraz κάπρος. Wydaje się zatem zasadne omówienie ich w pierwszej kolejności.

1.1. Popularny zoonim ὕς (m./f.), oznaczający zarówno ‘dzika euroazjatyckiego, *Sus scrofa* L.’, jak i ‘świnie domową, *Sus domesticus* Erxleben’, odziedziczony został z praindoeuropejskiej wspólnoty językowej, por. łac. *sūs* ‘wieprz, świnia, dzik’, awest. *hūš* ‘ts.’, stwniem. *sū* ‘ts.’, ang. *sow* ‘locha, maciora’ (< pie. **suH-s*, gen. *suH-és* || *suH-ós* ‘świnia’). Indoeuropejska nazwa świni, wywodzona od werbalnego rdzenia pie. **suH-* ‘rodzić, wydawać na świat’ (por. wed. *sūte* ‘rodzi’³), oznaczała dosłownie zwierzę ‘rodzące’, czyli pierwotnie zwierzę płci żeńskiej, samicę świni, tj. ‘lochę, maciorę’. Wyraz ὕς, powstały w wyniku regularnego na gruncie greckim osłabienia prajęzykowej spółgłoski szczelinowej, funkcjonował w języku starogreckim również w formie wariantowej σῦς, preferowanej przez Homera. Postać z zachowanym fonemem inicjalnym σ-, poświadczona już w grece mykeńskiej (por. myk. *su-qo-ta* [sug^wōtās] ‘pasterz świń, świniopas, świniarz’ = gr. hom. σῦβώτης, att. σῦβότης m. ‘ts.’⁴), traktowana jest najczęściej jako zapożyczenie z innego języka indoeuropejskiego. Obie postaci brzmieniowe ὕς oraz σῦς udokumentowane są w dużej liczbie greckich derywatów i formacji złożonych.

1.2. Termin χοῖρος (m./f.), najbardziej produktywny ze wszystkich nazw, początkowo określał młodego osobnika świni, najprawdopodobniej w wieku

³ Od tego samego rdzenia werbalnego utworzono liczne leksemy nominalne: wed. *sū-* f. ‘matka; poród’, *sūtikā-* f. ‘położnica’, *sūnū-* m. ‘syn’ (dosł. ‘zrodzony’), awest. *hūnu-* ‘syn’, goc. *sunus*, stesł. *synb*, lit. *sūnūs* ‘ts.’. Julius Pokorny, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch* (Bern: Francke Verlag, 1959), 913-914; Helmut Rix, (red.), *Lexikon der indogermanischen Verben. Die Wurzeln und ihre Primärstammbildungen* (Wiesbaden: Reichelt Verlag, 2001), 538; Dagmar S. Wodtko, Irslinger Britta i Schneider Carolin, *Nomina im indogermanischen Lexikon* (Heidelberg: Universitätsverlag Winter, 2008), 617.

⁴ Francisco Aura Jorro, *Diccionario micénico*, T. 2 (Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1993): 304-305.

od urodzenia do 12 tygodnia, tj. ‘młodą świnię, świnkę, prosię, warchlaka’⁵ (Hom. *Od.* 14.73; Hdt. 2.48), dopiero później ‘dorosłą, dojrzałą świnię, knura, wieprza’ (Mnesim. 4.47; Plu. *Cic.* 7). Leksem χοῖρος po raz pierwszy odnotowany został na trzech tebańskich tabliczkach, zapisanych pismem linearnym B: *ko-ro* (TH Ft 220+248.1, TH Ft 234.1), także *ko-ro-qe* (TH Ft 219.1). Niestety, kontekst nie pozwala rozstrzygnąć, czy chodziło o młodego, czy dojrzałego samca. Wyraz χοῖρος, który z biegiem czasu usunął w cień stary termin ὄς (σῶς), funkcjonuje do dzisiaj w języku nowogreckim i jego dialektach, por. ngr. (lit.) χοῖρος m. ‘świnia, wieprz’, cak. χιούρε ‘ts.’.

1.3. Nazwa κάπρος (niekiedy występująca w apozycji do terminu σῶς) oznaczała nie tylko ‘dzika, odyńca, *Sus scrofa* L.’, lecz także ‘knura, samca rozplodowego świni domowej’⁶. Terminem tym określano też osobnika płci żeńskiej (ή κάπρος ‘maciora, locha’). Grecki zoonim pozostaje w niewątpliwym związku genetycznym z łacińskim apelatywem *caper* m. ‘koziół, samiec kozy’, umbr. *kaprum, kapru, kabru* [acc. sg.] ‘ts.’, stnord. *hafr* ‘koziół’, stang. *hæfer* ‘ts.’, stir. *caera* ‘baran, samiec owcy’. Wśród językoznawców panuje przekonanie, że indoeuropejski archetyp **kapros* określał pierwotnie każde (hodowlane) zwierzę płci męskiej⁷, por. wed. *káprth-* m. ‘członek męski, *membrum virile*’. Akceptacja takiej etymologii pozwala uzasadnić poświadczone w języku greckim zestawienie syntaktyczne σῶς κάπρος ‘odynieć, knur’, zob. mykeński ideogram SUS+KA ‘samiec świni’, gr. hom. συσὶ κάπροισιν (*Il.* 5.783; 7.257); συὸς κάπρου (*Il.* 17.21).

2. MORFOLOGICZNO-SEMANTYCZNA CHARAKTERYSTYKA GRECKICH NAZW CHLEWU

Nazwy chlewu ὄων, καπρών, χοιροτροφείον, χοιροκομεῖον, ὑοφορβεῖον oraz συοβαύβαλος, w odróżnieniu od leksemu συφεός, są w pełni przejrzyste zarówno pod względem semantycznym, jak i morfologicznym. Pierwsze dwa

⁵ Termin ten stosowano na określenie prosięcia, młodszego od młodej świni (warchlaka lub tucznika) określanej nazwą δέλφας (Ar. Byz. ap. Ath. 9.375, Cratin. 3a). Świnka zwana χοῖρος musiała być na tyle mała, że można ją było bez większego trudu nosić podczas uroczystości religijnych, por. czas. (iter.) χοιροφορέω ‘nosić prosię (w oczyszczalnej procesji w Atenach)’, skąd χοιροφόρημα n. ‘prosię ofiarne’ (Hsch. χ-602: χοιροφόρημα· χοιρίδιον).

⁶ Franco Montanari, *The Brill Dictionary of Ancient Greek* (Leiden: Brill, 2018), 1034; James Diggle, (red.), *The Cambridge Greek Lexicon*. T. 1-2 (Cambridge: Cambridge University Press, 2021), 743.

⁷ Pokorny, *Indogermanisches etymologisches*, 529; James Patrick Mallory i Douglas Quentin Adams, *Encyclopedia of Indo-European Culture* (London: Fitzroy Dearborn Publishers, 1997), 229.

apelatywy (poświadczone wyłącznie w dialektach) reprezentują dość produktywną w leksyce greckiej klasę derywatów sufigowanych formantem -ών:

2.1. Gr. dial. καπρών m. 'chlew' (*IG* 11.2, 154 A, l. 41). Apelatyw, utworzony od zoonimu κάπρος (2.3), został zarejestrowany na inskrypcji z Delos, datowanej na 296 r. przed Chr.⁸

2.2. Gr. dial. ύών m. 'chlew' (*PCair.Zen.* 468.2). Termin, motywowany czysto greckim apelatywem ὕς m./f. 'świnia domowa' (2.1.), pojawił się na egipskim papirusie z okresu hellenistycznego⁹. Jego wariant fonetyczny συών notują dopiero źródła bizantyńskie¹⁰.

Pierwotnie za pomocą sufiksu -ών tworzone były nazwy zbiorowe (*nomina collectiva*), wskazujące dużą ilość obiektów określonych w podstawie leksemu. Z biegiem czasu na skutek konkretyzacji kolektywa, odnoszące się do roślin i zwierząt, zostały utożsamione z miejscami ich występowania, poszerzając wtórnie kategorię zwaną *nomina loci*, np. ἐλαιών m. 'miejsce porośnięte w obfitości drzewami oliwnymi', pierwotnie 'zbiorowisko drzew oliwnych, gaj oliwny' (← ἐλαία f. 'drzewo oliwne'), ρόδών m. 'miejsce porośnięte w obfitości różami', pierwotnie 'zbiorowisko róż, rosarium' (← ρόδον n. 'róża')¹¹. W kategorii tej istotną grupę stanowią wyrazy pochodne określające pomieszczenia, zagrody itp., w których przebywa jakaś liczba tych samych zwierząt hodowlanych, np. βοών m. 'obora' (← βοῦς, βοός m./f. 'wół, krowa'), ἱππών m. 'stajnia' (← ἵππος m. 'koń'), ὀρνιθών m. 'kurnik' (← att. ὄρνις, -ιθος m./f. 'kogut, kura'), προβατών m. 'owczarnia, zagroda dla owiec' (← att. πρόβατον n. 'owca').

Osobną grupę słowotwórczą tworzą trzy przykłady reprezentujące formacje komponowane, urobione za pomocą sufiksu -εῖον, specjalizującego się pierwotnie w kreacji kategorii pojęciowej określającej miejsce (*nomen loci*), w którym przebywa lub działa osoba stanowiąca podstawę nazwy:

⁸ Henry George Liddell i Robert Scott, *A Greek-English Lexicon* (Oxford: Clarendon Press, 1996), 876.

⁹ Robert Beekes, *Etymological Dictionary of Greek* (Leiden: Brill, 2010), 1537.

¹⁰ Świadcstwa bizantyńskie informują o trzech derywatach zakończonych na -ών: συφεών m. 'chlew' (*Agath.* 5.13), συών m. 'ts.' (*Anast. Sermon.* 6.2.4) oraz χοιρεών m. 'ts.' (*Tz. Hist.* 11.429). Wyrazy συφεών oraz χοιρεών zalicza Montanari (2067, 2367) do antycznej terminologii.

¹¹ Erich Trapp, (red.), *Lexikon zur byzantinischen Gräzität*. T. 2 (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2017), 1723. Warto w tym miejscu przywołać też inną bizantyńską nazwę chlewu: συβόσιον || συβώσιον n. 'chlew' (*Suid.*; *Anast. Hex.* 9.466). Słowo to, funkcjonujące w starożytnej grece w znaczeniu 'stado świń, trzoda chlewna' (np. *Hom. Il.* 11.679; *Od.* 14.101), dokumentuje transformację semantyczną związaną ze zmianą funkcji kolektywnej na wtórną, lokatywną 'chlew', w rozumieniu 'pomieszczenie lub miejsce (*nomen loci*), do którego stado świń było zapędzane na noc'.

2.3. χοιροτροφείον n. ‘chlew’ (por. grecką nazwą działacza τροφεύς);

2.4. χοιροκομείον n. ‘zagroda dla świń’;

2.5. ύοφορβείον n. ‘chlew [porcinarium]’.

Formant słowotwórczy -εῖον został wyabstrahowany z nazw miejsc (*nomen loci*), utworzonych za pomocą przymiotnikowego sufiksu -ιον od apelatywów o osnowie na *-ηρ-, denotujących pierwotnie wykonawcę czynności wyrażonego w podstawie słowotwórczej, np. att. γραφεῖον, joń. γραφήϊον n. ‘pracownia malarza; sekretariat, biuro’ < *γραφῆριον ← γραφεύς m. ‘malarz; sekretarz; autor; pisarz, kopista’ ← γράφω ‘pisać, rysować, malować’; att. χαλκεῖον, joń. χαλκήϊον n. ‘kuźnia’ < *χαλκήριον ← χαλκεύς m. ‘rzemieślnik obrabiający miedź, spiż; kowal, płatnerz, kotlarz’ ← χαλκός m. ‘miedź, brąz, spiż’. Grecki typ słowotwórczy z formantem -εῖον wtórnie zasiliły wyrazy o innej osnowie, np. att. ἀρχεῖον, joń. ἀρχήϊον n. ‘siedziba najwyższych urzędników; urząd’ ← ἀρχή f. ‘urząd, stanowisko’, ἀρχαί f. pl. ‘władze, urzędnicy’; διδασκαλεῖον n. ‘szkoła’ ← διδάσκαλος m. ‘nauczyciel, mistrz’; ιατρεῖον n. ‘lecznica, gabinet lekarski; dom lekarza’ ← ιατρός m. ‘lekarz’.

Do takich wtórnych formacji o znaczeniu lokatywnym należy zaliczyć analizowane leksemy χοιροτροφείον, χοιροκομείον oraz ύοφορβείον.

Najwcześniejsze atestacje wyrazów χοιροτροφείον i χοιροκομείον pochodzą z V w. przed Chr. Juliusz Polluks, grecki leksykograf z II wiek po Chr., poświadcza ich użycie w twórczości Eupolisa, Frynichosa oraz Arystofanesa, wybitnych przedstawicieli tzw. komedii staroattyckiej (Poll. *Onom.* 10.159): χοιροτροφείον δὲ ἐν ᾧ χοῖροι τρέφονται, ὡς Εὐπολὶς καὶ ἐν Ποαστρίαις Φρόνιχος. τὸ δ’ αὐτὸ καὶ χοιροκομείον ἐν Ἀριστοφάνους Λυσιστράτῃ, „choirotropheion to miejsce, w którym karmione są świny, jak [podaje] Eupolis oraz Frynichos w komedii pt. *Kobiety pielące*. W tym samym znaczeniu występuje również choirokeion w *Lyzistracie* Arystofanesa”.

Ad 2.3. Pierwszy z terminów χοιροτροφείον reprezentuje formację złożoną, zawierającą w drugiej części składowej odwołanie do rzeczownika τροφεύς m. ‘żywiciel, wychowawca, opiekun’ i czasownika τρέφω *act.* ‘żywić, karmić, wychowywać; trzymać, utrzymywać, chować, hodować; pielęgnować, otaczać opieką’, *pass.* ‘wychowywać się, rósć, dorastać; być karmionym, żywić się’. Z semantycznego punktu widzenia wyraz określał pomieszczenie inwentarzowe, w którym karmiono świny domowe. Leksem ten funkcjonuje do dzisiaj w języku nowogreckim: χοιροτροφείο n. ‘chlew’¹².

¹² Georgios Babiniotis, *Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας* (Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας, 2002), 1955.

Ad 2.4. Termin χοιροκομείον, użyty dwukrotnie przez Arystofanesa (*Lys.* 1073; *V.* 844), odwołuje się z kolei do poświadczanego w greckiej leksyce czasownika κομέω ‘pielęgnować, troszczyć się, mieć staranie, utrzymywać (o ludziach, zwierzętach)’. Ze szczegółowej definicji apelatywu podanej przez późnoantycznego leksykografa Hesychiosa z Aleksandrii (χ-597): χοιροκομείον· λεπτόν τι πλεκτόν ὡς ὀρνι(θ)οτροφεῖον¹³ wynika, że starożytni Grecy wyrazem tym określali mały kojec, ogrodzony płotem, wykonanym najprawdopodobniej – przetrzymywano młode prosięta, wymagające szczególnej pielęgnacji i uwagi. Obszerny artykuł hasłowy poświęcony χοιροκομείον znajdujemy też w bizantyńskiej *Księdze Suda* (χ-600).

Ad 2.5. Wyraz ὑοφορβείον ‘chlew’ (w późniejszej wymowie ὑοφορβίον), poświadczony w grecko-łacińskiej glosie ὑοφορβίον *porcinarium* (Ps.-Cyr. II 463, 2; CGL VII 107), jest semantycznym i morfologicznym odpowiednikiem rzeczownika χοιροτροφεῖον. Słowo to zawiera w drugim komponencie złożenia morfem φορβ-, będący apofonicznym wariantem rdzenia udokumentowanego w czasowniku φέρβω *act.* ‘żywić, karmić’; *pass.* ‘być żywionym, żywić się’. Podstawę derywacyjną ὑοφορβείον mogą stanowić nazwy działacza: ὑοφορβός m. ‘pasterz świń, świniopas’ (Hom. *Od.* 14.413), późn. ὑοφορβός (*PCairZen* 152.6 [III wiek przed Chr.]; *PTeb.* 5.171 [II wiek przed Chr.]; *Poll.* 7.187), także συφορβός (Hom. *Il.* 21.282; *Od.* 14.504), późn. συοφορβός (Plb. 12.4.6; D.H. 1.84). Formacja ὑοφορβείον określała zatem miejsce, w którym karmiono świnię domową. Rzeczownik ὑοφορβείον najprawdopodobniej stał się punktem wyjścia dla żeńskiego apelatywu ὑοφορβία z wtórnym znaczeniem ‘chlew, ferma świń’, odnotowanym na papirusie z III wieku po Chr. Do tego samego gniazda słowotwórczego należą nazwy zbiorowe: ὑοφόρβιον, συοφόρβιον, συφόρβιον, poświadczone źródłowo w znaczeniu ‘stado świń lub dzików’¹⁴. Mając jednak na uwadze fakt, że w języku greckim wyraz ἱπποφόρβιον, wykazujący tę samą strukturę, oznaczał nie tylko ‘stado koni’ (Hdt. 4.110.2; Xen. *Hel.* 4.6.6), lecz także ‘stadninę, miejsce hodowli koni’ (Eur. *El.* 623; Arist. *HA* 576a25)¹⁵, z dużym prawdopodobieństwem można założyć, że również leksem ὑοφόρβιον oznaczał nie tylko ‘stado świń’,

¹³ Peter Allan Hansen, Ian C. Cunningham, *Hesychii Alexandrini Lexicon*, t. 4 (Berlin: Walter de Gruyter, 2009), 224; Bartłomiej Bednarek, „The Herme-Neutics of Χοιροκομείον in Aristophanes’ *Lysistrata*”, *Symbolae Osloenses* 91, nr 1 (2017): 15.

¹⁴ Zofia Abramowiczówna, (red.), *Słownik grecko-polski*, t. 1-4 (Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1958-1965), t. 4, 241, 251, 394

¹⁵ Abramowiczówna, *Słownik grecko-polski*, t. 2, 509.

lecz także ‘miejsce hodowli świni; zagrodę dla świń; chlew’. Tę ostatnią semantykę dopuszczają Gow i Page¹⁶.

Ostatnią grupę leksemów używanych na określenie chlewu tworzą wyrazy złożone, zawierające w pierwszym członie apelatyw $\sigma\tilde{\upsilon}\varsigma$ m./f. ‘świnia’:

2.6. Gr. $\sigma\upsilon\omicron\beta\alpha\acute{\upsilon}\beta\alpha\lambda\omicron\varsigma$ m. ‘chlew, zagroda dla świń z wybiegiem i kojcem’.

2.7. Gr. hom. $\sigma\upsilon\phi\epsilon\acute{\omicron}\varsigma$ m. ‘chlew’.

Ad 2.6. Nazwa chlewu $\sigma\upsilon\omicron\beta\alpha\acute{\upsilon}\beta\alpha\lambda\omicron\varsigma$, mająca relatywnie przejrzystą budowę morfologiczną, została zarejestrowana przez Hesychiosa z Aleksandrii w glosie σ -2753: $\sigma\upsilon\omicron\beta\alpha\acute{\upsilon}\beta\alpha\lambda\omicron\iota\varsigma$ $\sigma\tilde{\omega}\tilde{\nu}$ $\alpha\tilde{\upsilon}\lambda\iota\sigma\tilde{\tau}\acute{\eta}\rho\iota\alpha$ $\kappa\alpha\iota$ $\kappa\omicron\iota\mu\eta\tau\acute{\eta}\rho\iota\alpha$ ¹⁷ „*syobaúbaloi* [pl.] – wybiegi i legowiska dla świń”. Antyczną genezę tego terminu potwierdza przymiotnik $\sigma\upsilon\omicron\beta\alpha\acute{\upsilon}\beta\alpha\lambda\omicron\varsigma$ ‘dotyczący chlewu, związany z chlewem’¹⁸, użyty już w V wieku przed Chr. przez komediopisarza Kratinosa z Aten (VI/V wiek przed Chr.) na określenie zwodniczej mowy: $\lambda\omicron\gamma\omicron\varsigma$ $\tau\iota\varsigma$ $\tilde{\upsilon}\pi\tilde{\eta}\lambda\theta$ $\eta\mu\tilde{\alpha}\varsigma$ $\acute{\alpha}\mu\alpha\theta\eta\varsigma$ $\sigma\upsilon\omicron\beta\alpha\acute{\upsilon}\beta\alpha\lambda\omicron\varsigma$ „zwiadła nas jakaś głupia mowa rodem z chlewu”. Znaczenie wyrazu $\sigma\upsilon\omicron\beta\alpha\acute{\upsilon}\beta\alpha\lambda\omicron\varsigma$ objaśnia również Focjusz w swoim *Leksykonie* (σ -825): $\sigma\upsilon\omicron\beta\alpha\acute{\upsilon}\beta\alpha\lambda\omicron\iota\varsigma$ $\acute{\epsilon}\nu$ $\omicron\iota\varsigma$ $\omicron\iota$ $\sigma\tilde{\upsilon}\epsilon\varsigma$ $\acute{\epsilon}\nu\acute{\alpha}\zeta\omicron\nu\tau\alpha\iota$ „*syobaúbaloi* – [kojce], w których śpią świny”. Przymiotnik $\sigma\upsilon\omicron\beta\alpha\acute{\upsilon}\beta\alpha\lambda\omicron\varsigma$ reprezentuje złożenie zawierające w pierwszej części składowej temat $\sigma\upsilon$ -, poszerzony o interfiks -o-, w drugiej zaś postać $\beta\alpha\upsilon\beta\alpha\lambda$ -, zarejestrowaną w czasowniku $\beta\alpha\upsilon\beta\alpha\lambda\acute{\iota}\zeta\omega$ ‘układać się do snu, zasypiać’, utworzonym od formacji werbalnej $\beta\alpha\upsilon\beta\acute{\alpha}\omega$ ‘spać’ (Eur. *fr.* 694.1). Do substantywizacji przymiotnika $\sigma\upsilon\omicron\beta\alpha\acute{\upsilon}\beta\alpha\lambda\omicron\varsigma$ doszło bez wątpienia na skutek elipsy rzeczownika $\sigma\tau\alpha\theta\mu\acute{\omicron}\varsigma$ m. ‘stajnia, obora, zagroda dla zwierząt’¹⁹, stanowiącego element identyfikujący uprzedniego zestawienia syntaktycznego $\acute{\omicron}$ $\sigma\upsilon\omicron\beta\alpha\acute{\upsilon}\beta\alpha\lambda\omicron\varsigma$ $\sigma\tau\alpha\theta\mu\acute{\omicron}\varsigma$.

Ad 2.7. Spośród analizowanych nazw chlewu apelatyw $\sigma\upsilon\phi\epsilon\acute{\omicron}\varsigma$ ($\sigma\upsilon\phi\epsilon\iota\acute{\omicron}\varsigma$) posiada najstarszą atestację i najmniej przejrzystą budowę morfologiczną. Wyraz ten pojawia się pięciokrotnie w *Odysei* Homera, w tym trzy razy w X księdze, opisującej pobyt Odyseusza na wyspie Ajai, zamieszkałej przez uwodzicielską czarodziejkę Kirke, która wysłanych na zwiady druhów Odysa zamieniła w wieprze, następnie zamknęła w chlewie i żywiła pokarmem, jaki zwykle podaje się trzodzie chlewnej (*Od.* 10.237-243):

¹⁶ Andrew Sydenham Farrar Gow, Denys Lionel Page, *The Greek Anthology: Hellenistic Epigrams*, t. 2 (Cambridge: Cambridge University Press, 1965), 267-268.

¹⁷ Peter Allan Hansen, *Hesychii Alexandrini Lexicon*, t. 3 (Berlin: Walter de Gruyter, 2005), 386.

¹⁸ Abramowiczówna, *Słownik grecko-polski*, t. 4, 241; Liddell i Scott, *A Greek-English Lexicon*, 1731; Montanari, *The Brill Dictionary*, 2059.

¹⁹ Liddell i Scott, *A Greek-English Lexicon*, 1731.

αὐτὰρ ἐπεὶ δῶκέν τε καὶ ἔκπιον, αὐτίκ' ἔπειτα
 ῥάβδῳ πεπληγυῖα κατὰ **συφεοῖσιν** ἐέργνυ.
 Οἱ δὲ συῶν μὲν ἔχον κεφαλὰς φωνήν τε τρίχας τε
 καὶ δέμας, αὐτὰρ νοῦς ἦν ἔμπεδος ὥς τὸ πάρος περ.
 ὥς οἱ μὲν κλαίοντες ἐέρχατο· τοῖσι δὲ Κίρκη
 παρ' ἄκυλον βάλανόν τ' ἔβαλεν καρπὸν τε κρανείης
 ἔδμεναι, οἷα σύες χαμαιευνάδες αἰὲν ἔδουσιν.

Kiedy im podała [trującą mieszankę] i wypili, dotknąwszy różdżką zamknęła ich w chlewie. Oni zaś mieli głowy i głos, i szczerć, i całe ciało świni, rozum jednak był ten sam co wprzód. Płakali, gdy ich zamykała, a Kirke rzuciła im brukiew, żółędzie, derenie, wszystko, co zwykle jedzą świnię tarzające się po ziemi²⁰.

W innym miejscu tej samej księgi leksem pojawia się w formie allatywnej *συφεόνδε* 'do chlewu'. Czarodziejka Kirke zwraca się do Odyseusza tymi oto słowy: *ἔρχεο νῦν συφεόνδε, μετ' ἄλλων λέξο ἑταίρων* (*Od.* 10.320) „Ruszaj teraz do chlewu i leż [tam] razem z innymi towarzyszami”. Z kolei w wierszu 389 występuje epicki wariant *συφειός*, objaśniany zazwyczaj wzdłużeniem metrycznym samogłoski [e] → [ei] w hiacie wewnątrzwyrazowym²¹: *θύρας δ' ἀνέωξε συφειοῦ* (*Od.* 10.320) „[Kirke] otworzyła drzwi chlewu”.

Dwie ostatnie atestacje pochodzą z XIV księgi *Odysei*. W początkowych wierszach poematu mowa jest o chlewach, które pasterz świń Eumajos – pod nieobecność swego pana Odyseusza – zbudował dla ciężarnych loch (*Od.* 14.13-16):

ἔντοσθεν δ' αὐλῆς **συφεοῦς** δυοκαίδεκα ποίει
 πλησίον ἀλλήλων, εὐνάς συσίν· ἐν δὲ ἐκάστῳ
 πεντήκοντα σύες χαμαιευνάδες ἐρχατόωντο,
 θήλειαι τοκάδες [...]

Wewnątrz dziedzińca zrobił dwanaście chlewów, jedno przy drugim, na legowisko dla świń, w każdym zamykał pięćdziesiąt prośnych macior wylegujących się na ziemi²².

W zagrodzie – jak wynika z dalszej treści XIV księgi – przebywały nie tylko maciory, lecz także prosięta i tuczniki, o czym informuje następujący

²⁰ Homer, *Odyseja*, tłum. Jan Parandowski (Warszawa: Czytelnik, 1972), 161.

²¹ William Frank, Jr. Wyatt, *Metrical Lengthening in Homer* (Roma: Edizioni dell'Ateneo, 1969), 225, 233-234.

²² Homer, *Odyseja*, 211.

passus: βῆ δ' ἴμεν ἐς **συφεούς**, ὅθι ἔθνεα ἔρχατο χοίρων (*Od.* 14.73) „[Eumaios] ruszył do chlewów, gdzie było zamknięte całe plemię świń”²³.

Wyraz **συφεός** zachował się też w opowiedzianej przez Parteniosa z Nicei (I wiek przed Chr.) legendzie o nieodwzajemnionej miłości daunijskiego króla Kalchosa do Kirke. Nimfa, nieczuła na jego zaloty, przy pomocy narkotyku podanego w jedzeniu doprowadza go do szaleństwa i zamyka w chlewie (*Erot. path.* 12.2): ἦν δ' ἄρα φαρμάκων ἀνάπλεω τὰ ἐδέσματα, φαγὼν τε ὁ Κάλχος εὐθέως παραπλήξ γίνεται καὶ αὐτὸν ἤλασεν ἐς **συφεούς**.

Dwukrotne poświadczenie tekstowe Homerowego słowa zawdzięczamy Polluksowi. Leksykograf z II wieku po Chr. w passusach poświęconych hodowli zwierząt domowych odnotował leksem **συφεός** wraz z jego alternantem fonetycznym **ύφεός**²⁴ i skróconym metrycznie wariantem **συφός**, wyekscerpowanym zapewne z *Aleksandry* Lykofrona (w. 676: ἐν συφοῖσι „w chlewach”). Pollukso-we świadectwo zawiera wyrazy synonimiczne oraz zwięzłą ich definicję (*Onom.* 7.187): **συφεός**, **ύφεός**, **συφός**, **χοιροκομεῖον**· **χοιροτροφεῖον** δὲ ὃ τε **συφός** καὶ **πλέγμα** τι ἐν ᾧ χοῖροι τρέφονται „*sypheós*, *hypheós*, *sypheós*, *choirokeion*; *choirotropheion* oznacza chlew, jak i pleciony kojec, w którym hoduje się prosięta”. W innym miejscu *Onomastikonu* (1.251) znajdujemy krótszy zestaw synonimów, opatrzony treściwym objaśnieniem: **συφεοὶ** καὶ **σύφοι**²⁵ καὶ **χοιροκομεῖα**, ἐργμὸς ὧν „*sypheoí* i *sýphoi* i *choirokeia*, zagroda dla świń”.

Interesujące nas słowo zarejestrował ponadto późnogrecki gramatyk Hesychios z Aleksandrii (V-VI wiek po Chr.), autor leksykonu słów przestarzałych, rzadkich i dialektalnych. Homeryzm **συφεός** objaśniony został krótką, acz esencjonalną glosą, odwołującą się najpewniej do jego pierwotnego sensu (σ-2821): **συφεός**· τόπος, ὅπου αἱ σὺς τρέφονται²⁶ „*sypheós* – miejsce, gdzie hoduje się maciory”. Nieco odmienną postać wyrazu zawiera kolejna

²³ Homer, *Odyseja*, 213.

²⁴ Grecki termin **ύφεός** m. ‘chlew’, poświadczony wyłącznie w *Leksykonie* Juliusza Polluksa, przedstawia przypuszczalnie wtórny (być może typowo leksykograficzny) wariant homeryckiego słowa **συφεός** m. ‘ts.’, stworzony na bazie funkcjonującej w języku greckim alternacji **ύς** vs. **σὺς** m./f. ‘świnia’ (< pie. **súHs*). Można też brać pod uwagę zmianę spółgłoski inicjalnej **σ** [s] w [h], która została przeprowadzona lokalnie w niektórych dialektach greckich, m.in. w dialekcie cypryjskim (Elwira Kaczyńska, Krzysztof Tomasz Witczak, „Cypryjski epigram na wotywnym reliefie z Golgoj (ICS nr 264)”, w: *Epigram grecki i laciński w kulturze Europy*, red. Krystyna Bartol, Jerzy Danielewicz (Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 1997), 137–138).

²⁵ Forma **σύφοι** uważana jest przez edytorów za błędną. Nie można jednak wykluczyć, że przytoczony przez Polluksa zapis **σύφοι** został przejęty z poezji Alkajosa lub Safony. Jak wiadomo, w dialekcie eolskim (lesbijskim) nastąpiła stabilizacja akcentu na sylabie drugiej lub trzeciej od końca. Zjawisko to nazywamy barytonezą eolską.

²⁶ Hansen, *Hesychii Alexandrini Lexicon*, 390.

glosa Hesychiosa (σ-2822): συφιοί· οἱ τῶν συῶν οἴκοι²⁷ „*syphioi* – pomieszczenia dla świń”. Wariant συφίος może być błędnym zapisem epickiej formy, dokumentującym tzw. iotacyzm, czyli monoftongiczną wymowę dwugłoski ει > [i], poświadczoną na gruncie greckim już w V wieku przed Chr. Nie można jednak wykluczyć, że w jednostce leksykalnej zaszła dobrze znana zmiana językowa, polegająca na artykulacyjnym zwężeniu ε > ι w pozycji przed samogłoską, którą obserwujemy w wielu dialektach języka starogreckiego, np. lesbijskim, tesalskim, cypryjskim, kreteńskim, lakońskim, heraklejskim²⁸. Co ciekawe, w jednym przypadku słowo συφεός posłużyło aleksandryjskiemu uczonemu do zdefiniowania lematu χοιροτροφεῖον (χ-601): χοιροτροφεῖον· περίζωμα γυναικεῖον. καὶ συφεόν [acc. sg.] „*choirotropheion* – kobieca podpaska, także chlew”. Hesychiosową glosę przywołuje także bizantyński patriarcha Focjusz w swoim leksykograficznym dziele zatytułowanym *Zbiór wyrazów* (σ-846): συφεός· τόπος ὅπου αἱ σύες τρέφονται „*sypheós* – miejsce, gdzie maciory są karmione”.

Wyraz συφε(ι)ός m. ‘chlew’ nie doczekał się jak dotąd powszechnie akceptowanej etymologii. Badacze, choć różnie interpretują strukturalną postać słowa, raczej dość zgodnie (i bez wątpienia słusznie) wyróżniają w leksemie zoonim σῦς m./f. ‘świnia’²⁹. Robert Beekes, autor najnowszego słownika etymologicznego języka starogreckiego, objaśnienie etymologiczne słowa συφεός sprowadza do słów: „Probably derived from σῦς, but the details are unclear”³⁰.

Naszym zdaniem, człon -φε(ι)ός należy łączyć z rdzeniem pie. **b^hes-* ‘jeść, żuć, gryźć, żreć’³¹, doskonale poświadczonym w najstarszych językach indoeuropejskich, zarówno w formach werbalnych (np. wed. *bábhasti* 3. sg. ind. praes. act. ‘żuje, gryzie, pożera, konsumuje’ < pie. **b^heb^hesti*; het. *pešzi* ‘roz-ciera, rozdrabnia’ < pie. **b^hesti*), jak i nominalnych (wed. *bhasman-* adi. ‘żujący, pożerający’, skr. *babhasaḥ* m. ‘pożeracz’ < pie. **b^heb^hesos*). Do tego samego pierwiastka sprowadza się prawdopodobnie pol. *biesiada* (< psł. **besēda* f. ‘uczta’, pierwotnie ‘spożywanie jadła’). Rdzeń pie. **b^hes-* ‘jeść, żuć, gryźć, żreć’ utracił produktywność w języku greckim. Zachowały się jednak formacje pochodne utworzone na stopniu zanikowym **b^hs-*, m.in. gr.

²⁷ Hansen, *Hesychii Alexandrini Lexicon*, 390.

²⁸ Carl Darling Buck, *The Greek Dialects* (Bristol: Bristol Classical Press, 2009), 21-23.

²⁹ Na przykład: Pierre Chantraine, *Dictionnaire étymologique complémentaire de la langue grecque. Histoire des mots*, t. 4 (Paris: Éditions Klincksieck, 1977), 1072; Albert Joris Van Windekens, *Dictionnaire étymologique complémentaire de la langue grecque. Nouvelles contributions à l'interprétation historique et comparée du vocabulaire* (Leuven: Peeters, 1986), 213.

³⁰ Beekes, *Etymological Dictionary*, 1426.

³¹ Pokorny, *Indogermanisches etymologisches*, 145-146; Rix, *Lexikon*, 82.

ψαίω || ψάω ‘ścierać, wymazywać, nacierać; niknąć, ulatniać się’ (aor. ἔψησα)³²; gr. ψήχω ‘czyścić, gładzić, ścierać, niszczyć’, ψήττα f. ‘żarłok; gat. flądry’; ψόχω ‘rozcierać, kruszyć’; ψίω ‘karmić’, ψίομαι ‘żuć’; ψωθίον n. ‘kęs, kawałek’; ψωμός m. ‘kęs, kawałek chleba, ochłap mięsa’ (< pie. **b^hsoh₂-mó-s*³³), demin. ψωμίον n. ‘ts.’ (stąd ngr. ψωμί n. ‘chleb’); ψωμίζω ‘karmić jak małe dziecko, wkładając małe kęsy do ust’, pass. ‘być karmionym kaskami, smakołykami’; ὄψον n. ‘potrawa, pokarm, przekąska, ryba, deser, przysmak’ (< pie. **h₃ó-b^hs-om*), demin. ὀψάριον ‘rybka, drobna przekąska’ (stąd ngr. ψάρι n. ‘ryba’), ὀψάομαι ‘jeść przekąskę, przysmak’, ὀψωνία f. ‘zakup ryb i wiktuałów’ (stąd ngr. ψώνια f. ‘zakupy’)³⁴.

W językach staroindyjskim i greckim spotykamy nadto możliwe derywaty utworzone na stopniu wzdłużenia **b^hēs-* (względnie **b^hōs-*): wed. *bhāśas* n. ‘jedzenie, łup’; wed. *bhāśāḥ* m. ‘jakiś ptak drapieżny, sęp’, skt. *bhāśantaḥ* m. ‘sęp’, gr. φήνη f. ‘duży ptak drapieżny, gatunek sępa, prawd. orłosep brodaty, *Gypaetus barbatus* L.’ (< pragr. **p^hēh-nā* f., dosłownie ‘pożeraczka’). Apofoniczny stopień wzdłużony **b^hōs-* możemy z powodzeniem wyróżnić w greckim ornitonimie φῶϋξ f. ‘gatunek czapli’ (dial. πῶϋξ), o ile założymy, że podstawą derywacyjną był pragrecki termin **p^hōhugs* sprowadzający się do prototypu pie. **b^hōs-uǵ-s* f. (‘pożeraczka’).

Czy w języku greckim można odnaleźć jakiś ślad rdzenia pie. **b^hes-* ‘jeść, żuć, gryźć, pożerać, konsumować’ na stopniu pełnym? Sądzymy, że grecki wyraz złożony συφεός || ὑφεός m. ‘chlew’, który z łatwością można sprowadzić do archetypu **su-p^heh-ǵós*, zawiera morfem leksykalny **p^heh-* (< pie. **b^hes-*). Innymi słowy, stoimy na stanowisku, że gr. συφεός || ὑφεός pierwotnie wskazywało ‘pomieszczenie, gdzie świnie jedzą jakiś pokarm’ ← pie. **b^hes-* ‘jeść, żuć, gryźć, żreć’.

Zwróćmy przy tym uwagę, że inne nazwy złożone oznaczające ‘chlew’ mają niemal identyczną motywację: (2.3.) χοιροτροφεῖον n. ‘chlew’ < ‘pomieszczenie, gdzie prosięta (młode świnie) są żywione’ ← τρέφω ‘żywić, karmić, wychowywać; trzymać, utrzymywać, chować, hodować; pielęgnować,

³² Wyraz grecki reprezentuje *verbum intensivum* **b^hs-eh₂-* poświadczone niezależnie w staroindyjskim materiale leksykalnym, por. wed. *psāti* ‘żuje, połyka, żre, je, konsumuje’ (aor. *āpsāsit*).

³³ Alexander M. Lubotsky, *The System of Nominal Accentuation in Sanskrit and Proto-Indo-European* (Leiden: E. J. Brill, 1988), 124.

³⁴ Odnosić warto także ślady rdzenia **b^hs-*, regularnie ubezdźwięczniającego się do **ps-*, w językach indoirañskich: wed. *psātāḥ* adi. ‘głodny’, także ‘przeżuty, zjedzony, pożarty’, *á-psu-* adi. ‘pozbawiony jedzenia, niemający jadła’, *psūras* n. ‘jedzenie, prowiant’; skr. *psā-* f. ‘jedzenie, jadło; wielki głód’, *psānam* n. ‘jedzenie, pokarm’; awest. *fšu-* ‘tuczyć, karmić’, *fšuyant-* part. praes. act. ‘karmiący’, *fšutā-* f. ‘ser’.

otaczać opieką'; (2.5.) ὑοφορβεῖον n. 'chlew' < 'pomieszczenie, gdzie świnie są karmione' ← φέρβω *act.* 'żywić, karmić'; *pass.* 'być żywionym, żywić się'³⁵. Bardzo zbliżoną motywację semantyczną posiada również apelatyw (2.4.) χοιροκομείον n. 'zagroda dla świń' < 'miejsce, gdzie prosięta są pielęgnowane' ← κομέω 'pielęgnować, troszczyć się, mieć staranie, utrzymywać (o ludziach, zwierzętach)'.

PODSUMOWANIE

Z przeprowadzonej powyżej analizy jasno wynika, że wszystkie starogreckie terminy oznaczające 'chlew' utworzone były od trzech najbardziej popularnych nazw świni: ὄς (ὄς), χοῖρος i κάπρος. Grecki apelatyw συφε(ι)ός, poświadczony już w *Odysei* Homera, dotychczas nie posiadał przekonującej etymologii. W artykule wykazano, że homeryzm reprezentuje złożenie zawierające w drugim komponencie składowym pragrecki człon **p^heh-*, wywodzący się z pie. **b^hes-* 'jeść, żuć, gryźć, żreć'. Innymi słowy, συφεός oznaczał pierwotnie 'miejsce lub pomieszczenie, w którym tuczy się świnie'. Homerycki termin zarówno pod względem budowy słowotwórczej, jak i semantyki jest zbliżony z funkcjonującymi nieco później synonimami ὑοφορβεῖον i χοιροτροφείον, które denotują 'chlew' w sensie 'miejsca, gdzie świnie są karmione'. W literaturze przedmiotu zakłada się kolektywne pochodzenie innych greckich nazw chlewu: ὄον oraz καπρών. Suponowana zmiana semantyczna 'stado świń' (*nomen collectivum*) > 'chlew' (*nomen loci*) posiada niezależne potwierdzenie w greckiej leksyce, por. gr. hom. συβόσιον || συβώσιον n. 'stado świń, trzoda chlewna', wtórnie 'chlew'.

BIBLIOGRAFIA

Abramowiczówna, Zofia (red.). *Słownik grecko-polski*. T. 1-4. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1958-1965.

³⁵ Ze względu na zaobserwowane tendencje nazwotwórcze za niepoprawną uznajemy etymologię nawiązującą do indoeuropejskiego rdzenia **b^heu_h1-* 'być', por. gr. φύω 'wytwarzać, wydawać, wypuszczać; płodzić, rodzić, wydawać na świat' (Hjalmar Frisk, *Griechisches etymologisches Wörterbuch*, t. 2 (Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, 1962), 824). Greckie odpowiedniki semantyczne wyraźnie określają chlew jako miejsce karmienia świń, a nie ich bytowania, rodzenia się czy dorastania. Słusznie zatem późniejsi autorzy greckich słowników etymologicznych podchodzą do tej etymologii z wyraźnym sceptycyzmem (Chantraine, *Dictionnaire*, t. 4, 1072; Van Windekens, *Dictionnaire*, 213; Beekes, *Etymological Dictionary*, 1426).

- Aura Jorro, Francisco. *Diccionario micénico*. T. 2. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1993.
- Babiniotis, Georgios. *Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας, 2002.
- Beekes, Robert. *Etymological Dictionary of Greek*. Leiden: Brill, 2010.
- Bednarek, Bartłomiej. „The Herme-Neutics of Χοιροκομείο in Aristophanes’ *Lysistrata*”. *Symbolae Osloenses* 91, nr 1 (2017): 13-27.
- Buck, Carl Darling. *The Greek Dialects*. Bristol: Bristol Classical Press, 2009.
- Chantraine, Pierre. *Dictionnaire étymologique complémentaire de la langue grecque. Histoire des mots*. T. 1-4. Paris: Éditions Klincksieck, 1968-1977.
- Diggle, James, red. *The Cambridge Greek Lexicon*. T. 1-2. Cambridge: Cambridge University Press, 2021.
- Frisk, Hjalmar. *Griechisches etymologisches Wörterbuch*. T. 2. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, 1962.
- Gow, Andrew Sydenham Farrar i Denys Lionel Page. *The Greek Anthology: Hellenistic Epigrams*. T. 2. Cambridge: Cambridge University Press, 1965.
- Hansen, Peter Allan. *Hesychii Alexandrini Lexicon*. T. 3. Berlin: Walter de Gruyter, 2005.
- Hansen, Peter Allan i Ian C. Cunningham. *Hesychii Alexandrini Lexicon*. T. 4. Berlin: Walter de Gruyter, 2009.
- Homer. *Odyseja*. Tłum. Jan Parandowski. Warszawa: Czytelnik, 1972.
- Kaczyńska, Elwira i Krzysztof Tomasz Witczak. „Cypryjski epigram na wotywnym reliefie z Golgoj (ICS nr 264)”. W: *Epigram grecki i łaciński w kulturze Europy*, red. Krystyna Bartol, Jerzy Danielewicz, 125-147. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 1997.
- Kitchell, Kenneth F. *Animals in the Ancient World from A to Z*. London: Routledge, 2014.
- Landenius Enegren, Hedvig. „Animals and Men at Knossos – the Linear B Evidence”. W: *Pecus. Man and Animal in Antiquity. Proceedings of the Conference at the Swedish Institute in Rome, September 9-12, 2002*, red. Barbro Santillo Frizell, 12-19. Rome: The Swedish Institute in Rome, 2004.
- Liddell, Henry George i Robert Scott. *A Greek-English Lexicon*. Oxford: Clarendon Press, 1996.
- Lubotsky, Alexander M. *The System of Nominal Accentuation in Sanskrit and Proto-Indo-European*. Leiden: E. J. Brill, 1988.
- Mallory, James Patrick i Douglas Quentin Adams. *Encyclopedia of Indo-European Culture*. London: Fitzroy Dearborn Publishers, 1997.
- Montanari, Franco. *The Brill Dictionary of Ancient Greek*. Leiden: Brill, 2018.
- Pokorny, Julius. *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*. Bern: Francke Verlag, 1959.
- Rix, Helmut (red.). *Lexikon der indogermanischen Verben. Die Wurzeln und ihre Primärstamm-bildungen*. Wiesbaden: Reichelt Verlag, 2001.
- Trapp, Erich (red.). *Lexikon zur byzantinischen Gräzität*. T. 2. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2017.
- Van Windekens, Albert Joris. *Dictionnaire étymologique complémentaire de la langue grecque. Nouvelles contributions à l'interprétation historique et comparée du vocabulaire*. Leuven: Peeters, 1986.
- Wodtko, Dagmar S., Britta Irslinger i Carolin Schneider. *Nomina im indogermanischen Lexikon*. Heidelberg: Universitätsverlag Winter, 2008.
- Wyatt, William Frank, Jr. *Metrical Lengthening in Homer*. Roma: Edizioni dell’Ateneo, 1969.